

УДК 330.873:330.341.1 (477)

Напрями формування стратегії інноваційного розвитку вугільної галузі на концептуальних засадах

Запропоновано напрями формування стратегії інноваційного розвитку національної вугільної промисловості, що базуються на технічному переоснащенні вуглевидобувного виробництва, промисловій утилізації шахтного метану, здійсненні заходів з підвищення потенціалу та посиленні ролі галузевої науки за науково-технологічними цілями, відновленні матеріально-технічної бази галузевої науки та підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації.

Ключові слова: вугільна галузь, інноваційний розвиток, стратегія, пріоритетні напрями, концептуальні засади.

Контактна інформація: tek1_jep@mail.ru

Інноваційний розвиток є стратегічним пріоритетом економічної політики України, а науково-технічний розвиток промислових підприємств – одна з найважливіших проблем вітчизняної економіки. Після вступу до Світової організації торгівлі суттєво прискорюються інноваційні процеси, спрямовані на зростання випуску й реалізації нової конкурентоспроможної продукції, розширення виробничої діяльності та вихід на світові ринки.

Одним з визначальних чинників прискорення економічного зростання є активізація інноваційної діяльності підприємств і перехід України на інноваційну модель розвитку економіки, а домінантою державної політики стосовно вугільної промисловості, як зазначено в роботах Інституту економіки промисловості НАН України, є підвищення ефективності видобування вугілля, а не досягнення наперед заданих його обсягів за будь-яку ціну [1].

Серед запропонованих науковцями пропозицій для оздоровлення та стабілізації роботи вугільної промисловості:

прискорення реструктуризації галузі з подальшим виведенням з експлуатації (переважно шляхом консервації) глибокозбиткових шахт і модернізації перспективних (з відповідним соціальним захистом працівників, що звільняються);

законодавче врегулювання системи державної підтримки вуглевидобувних підприємств з наданням їй стимулюючого характеру;

створення нормативно-методичної бази для залучення недержавних інвестицій у державний сектор галузі шляхом спільного розроблення вугільних родовищ державними та приватними підприємствами;

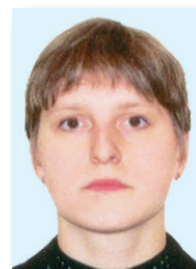
реалізація випереджальної стратегії щодо створення принципово нових, нетрадиційних засобів і технологій виймання кам'яного вугілля з тонких пластів зі складними умовами [1]. У державному секторі майже не залишилося перспективних шахт, для яких потрібні нові



Ю. З. ДРАЧУК,
доктор екон. наук
(Інститут економіки промисловості
НАН України)



Л. М. РАССУДАЙ,
канд. екон. наук
(Інститут економіки промисловості
НАН України)



Н. В. ТРУШКІНА,
магістр з економіки
(Інститут економіки промисловості
НАН України)

технології і обладнання, а приватні підприємства можуть самостійно залучати інвестора. На думку провідних учених, «...формирование инновационной экономики предполагает создание таких институциональных условий, при которых именно инновации выступают основным

источником максимизации индивидуального дохода собственника» [2, с. 19].

Активізація інноваційної діяльності потребує пошуку нових підходів до організації взаємовідносин між усіма учасниками інноваційного процесу, закріплення певних функцій за відповідними органами управління. Важливого значення набувають питання роботи вугільних підприємств Донецького басейну в особливих умовах, де в зоні бойових дій сьогодні перебуває значна частина промислового потенціалу Донбасу і де з метою контролю та моніторингу проведення аварійно-відновлювальних робіт Міністерство енергетики та вугільної промисловості України утворило Комісію з питань координації робіт з відновлення електропостачання населених пунктів Донецької та Луганської областей, затверджену наказом від 14 липня 2014 р. за № 509, до складу якої увійшли представники Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, НАК «Енергетична компанія України», ДП «НЕК «Укренерго», Держенергонагляду, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Мінрегіону.

Потребує виваженого підходу інноваційна стратегія відновлення і розвитку паливно-енергетичного комплексу Донбасу з урахуванням можливостей держави і приватного бізнесу. Проблеми формування стратегії інноваційного розвитку промисловості з урахуванням галузевої специфіки досліджуються багатьма науковцями і їхні дослідження є науковим підґрунтям для розроблення подальших науково-методичних положень, методологічних і науково-прикладних рекомендацій щодо стратегії інноваційного розвитку вугільної галузі.

Мета статті, підготовленої за результатами досліджень у рамках НДР ІЕП НАН України «Розвиток інституціонального середовища промислового виробництва з урахуванням галузевої специфіки» (№ держреєстрації 0113U004371), – визначення напрямів формування стратегії інноваційного розвитку вітчизняної вугільної галузі на таких концептуальних засадах:

застосуванні портфельного підходу до керування інноваційними проектами на вугільних підприємствах;

урахованні чинників невизначеності й ризику в інвестиційно-інноваційних проектах у сфері вугільного виробництва;

державному регулюванні ринкових механізмів у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі;

капіталізації вуглевидобувних підприємств на основі модернізації виробництва;

активізації інноваційної діяльності на вугільних підприємствах;

тенденціях інституціональних змін в інноваційному розвитку вугільної промисловості;

організаційно-економічному механізмі керування інноваційним розвитком у вугільній галузі.

Сучасна теорія і практика інвестиційного менеджменту розглядають інноваційно-інвестиційний проект як комплекс взаємопов'язаних заходів, призначених для досягнення заздалегідь визначених цілей протягом обмеженого часу і за встановленого бюджету (плану витрат). Цей проект – цілісна система, яка потребує певних ресурсів для здійснення, тобто вкладення капіталу, має певний життєвий цикл, створюється і функціонує у зовнішньому оточенні під впливом багатьох чинників. До того ж точно передбачити ступінь і характер впливу кожного з чинників чи їх сукупності на характеристики проекту майже неможливо, тобто ведення будь-якого інвестиційного проекту нерозривно пов'язане з поняттям ризику.

Потреба керування ризиками інвестиційного проекту пояснюється наявністю таких специфічних ознак, властивих реальним інвестиціям: масштабністю інвестицій в об'єкти, що є складними природно-виробничими системами; високою капіталомісткістю і постійною залежністю від природних, техногенних і антропогенних впливів; складністю встановлення зв'язку між небезпекою (ризиками) і можливою шкодою [3].

Аналіз чинників невизначеності під час проектування, відбору та реалізації інвестиційних проектів є багатоплановим і забезпечується [4]:

технічно – зміною вимог до змісту і складу проектних матеріалів, а також розробленням такого організаційно-економічного механізму, який дає змогу адаптувати проект до мінливих умов;

методично – на основі використання таких моделей функціонування об'єктів інвестицій і методів оцінювання ефективності інвестиційних проектів (методів розрахунку показників очікуваної ефективності), які забезпечують якомога повніший і адекватний облік чинників невизначеності;

організаційно – через створення нових організаційних структур, та (або) задіянні у проекті нових учасників з метою зниження або перерозподілу ризику.

За аналізом наявних підходів наукових шкіл та узагальнення передового світового досвіду запро-

поновано систему заходів державного регулювання інноваційного розвитку вугільного виробництва в умовах модернізації, структурних реформ економіки та активізації інтеграційних процесів:

удосконалення інституційних засад міжнародного науково-технічного та інноваційного співробітництва;

розвиток системи захисту прав інтелектуальної власності;

стимулювання внутрішнього попиту на інновації вітчизняних вугільних підприємств;

формування механізму страхового захисту інвестиційно-інноваційних проектів у вуглевидобуванні [5];

активізація участі українських учених у міжнародних проектах у гірничовидобувній промисловості та стимулювання мобільності науковців.

Світовий досвід свідчить, що розвиток вугільних галузей провідних економік світу пов'язано з інноваційною модернізацією, спрямованою на розроблення та впровадження технологій комплексного перероблення вугілля. У той же час масштабне закриття шахт призводить до втрати вже розкритих промислових запасів вугілля та загострення соціального стану у вуглевидобувних регіонах. Вирішенню проблем, з якими стикається вугільна галузь, можуть сприяти механізми капіталізації підприємств, які відбиваються в новій довгостроковій вугільній політиці [6, 7].

Для обґрунтування напрямів удосконалення механізмів капіталізації на основі проведення інноваційної модернізації вуглевидобувного виробництва пропонується [8]:

застосування категорії капіталізації виробництва (підприємства) до розвитку вуглевидобувних підприємств;

проведення інноваційної модернізації вугільного виробництва за рахунок переходу від виробництва продукції для вузького енергетичного використання до отримання нових для галузі продуктів, тобто комплексного перероблення вугілля.

Аналіз наукової літератури свідчить, що, незважаючи на наявність публікацій з проблем капіталізації, відсутні розробки з керування капіталізацією у вугільній промисловості, що пояснюється в основному високою збитковістю вуглевидобувних підприємств. Розв'язання цієї проблеми – в інноваційній модернізації галузі. Інноваційний розвиток вугільної галузі пов'язується з удосконаленням технології і техніки видобування вугілля, а джерелом цього напряму розвитку пропонується запози-

чення іноземних технологій. Однозначно аналіз світових трендів інноваційного розвитку вугільної галузі пов'язується з розробленням і впровадженням технологій комплексного перероблення вугілля.

У керуванні вугільно-енергетичним комплексом враховано принципи соціально-економічного програмування, що характеризуються: врахуванням характеру розвитку вуглевидобувних регіонів, зумовленого закриттям вуглевидобувних підприємств; містоутворювального чинника вуглевидобувних підприємств з метою визначення умов функціонування шахтарських територій після відпрацювання чи припинення експлуатації родовища; кон'юнктури ринку паливно-енергетичних ресурсів; можливостей інвестицій учасників перетворень під час вибору заходів соціально-економічного розвитку території; а також потребою розгляду зовнішніх і перетворювальних суб'єктів як єдиного господарського комплексу територій з урахуванням економічних, соціальних та екологічних чинників.

Для впровадження нових інноваційних технологій з комплексного перероблення вугілля і створення промислових кластерів доцільно:

надати пільги з податку на прибуток підприємствам, які впроваджують технології з комплексного використання надр. Пільгу можна надавати на конкурсній основі та на термін окупності проекту; скасувати мито під час імпорту техніки і податку на додану вартість на неї з метою зниження капітальних витрат на придбання обладнання для комплексного перероблення вугілля;

розробити механізм кредитування підприємств, які мають наміри впроваджувати інноваційні технології, а також організаційно-економічний механізм надання державних коштів і державних гарантій, створення бюджетних екологічних фондів, де впровадження цих технологій даватиме право отримувати значний екологічний і економічний ефект.

Модернізація технологічних процесів вуглевидобувних підприємств на основі комплексного перероблення вугілля сприятиме підвищенню: інвестиційної привабливості вуглевидобувних підприємств через перспективність отримання прибутку за менший термін; капітальних коштів за рахунок реалізації додаткової продукції; капіталізації вуглевидобувних підприємств, вугільних компаній внаслідок отримання додаткової економічної вартості.

Інституціональні зміни розглядаються на базі загального життєвого циклу будь-якої системи. Так, для України, де відбулася фаза ліквідації, зникнення старих інститутів, визначається фаза виникнення нових інститутів, стадія інституціонального проектування. Під час створення нових інститутів можна застосовувати як державний примусовий вибір нового інституту через механізм політичного ринку, так і добровільне прийняття вуглевидобувними підприємствами нових чинників через механізм ринку інститутів, який має створюватися.

В Україні відсутні масштабні інституціональні інновації, які б здійснювала держава, бо перехід до ринку означає тільки лібералізацію цін і введення приватної власності на виробничі активи (засоби виробництва).

Реальне введення лібералізації цін сталося задовго до прийняття відповідного нормативного документа, який би давав право карати за те, що фактично вже декілька років було нормальною практикою для вуглевидобувних підприємств. Це й бартерні обміни, й договірні ціни, й функціонування чорного ринку вугілля тощо. Що ж до введення приватної власності, то фактично приватизація знову-таки стає формалізацією розподілу власності, що була вже в дореформений період [9].

Слід зазначити, що в країні в цілому та у вугільній галузі, зокрема, склався і функціонує, тобто перебуває в стані рівноваги, ринок різнотипних інститутів обміну – невелика частка цивілізованого ринку (з державним гарантом правомочності власності та їх змін), тоді як переважна його частина розподілена між приватними й одержавленими клановими угодами (з державним гарантом, що діє вибірково, тобто не на основі закону, а на основі окремих рішень, що приймають представники виконавчої влади).

Визначені напрями інноваційного розвитку підприємств вугільної промисловості сприятимуть формуванню інноваційної інфраструктури; підвищенню економічного, фінансового стимулювання і державного фінансування пріоритетних заходів з активізації інноваційної діяльності; створенню інформаційного середовища; поліпшенню наукової та нормативної підтримки інноваційної сфери вугільної галузі.

Висновки. Стратегія інноваційної діяльності вугільної галузі являє собою погоджену сукупність інноваційних рішень, що впливають на діяльність вугільних підприємств і мають довгострокові, а іноді й важкі зворотні наслідки. Для вугільної промис-

ловості України, що є збитковою та характеризується важкими і надзвичайно складними гірничо-геологічними умовами роботи, створення діючого механізму стимулювання інновацій з оптимальним поєднанням «автоматичних» ринкових і прямих державних регуляторів має особливо актуальне значення.

Концептуальні підходи до формування стратегії інноваційного розвитку національної вугільної промисловості містяться у чинних концепціях розвитку та реформування галузі. Проблема полягає у створенні дієвого механізму їх реалізації. Використання організаційно-економічного механізму дасть змогу забезпечити комплексне розв'язання проблем, пов'язаних з інноваційним розвитком вугільної галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Галузеві проблеми і пріоритети промислової політики України* / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збарзська та ін.: наук. доповідь. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2009. – 42 с.
2. *Дементьев В. В. Почему Украина не инновационное государство: институциональный анализ* / В. В. Дементьев, В. П. Вишневский // *Экономическая теория*. – 2011. – № 3. – С. 5–20.
3. *Энциклопедия финансового риск-менеджмента*. – 2-е изд., перераб. и доп. / [под. ред. А. А. Лобанова, А. В. Чугунова]. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.
4. *Гусак А. С. Ризик інвестицій у вітчизняне вуглевидобування: ключові чинники формування* / А. С. Гусак // *Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 10–11 лютого 2012 р.* – Львів: Львівська економічна фундація, 2012. – С. 42–44.
5. *Гусак А. С. Держава як суб'єкт страхового захисту інвестицій у вуглевидобуванні* / А. С. Гусак // *Вісник Вінницького політехнічного інституту: наук. журнал*. – 2012. – № 5. – С. 27–30.
6. *Энергетика нуждается в новой угольной политике* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.soccer-art.ru/articles/Energetika_nuzdaetsy_v_novoi.html.
7. *Стариченко Л. Л. Актуальні питання державної політики щодо вугільної промисловості* / Л. Л. Стариченко // *Уголь Украины*. – 2012. – № 10. – С. 3–7.
8. *Анализ институционального обеспечения эффективного развития и функционирования предприятий угольной промышленности: наук. доповідь* / Л. М. Рассуждай. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2013. – 46 с.
9. *Модернізація гірничодобувної промисловості України* / О. І. Амоша, Л. Л. Стариченко, Д. Ю. Череватський та ін.: звіт про науковий проект. – Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2013. – 194 с.